

**УДК 37(091)(477)-051+37:069] Бугайко
ОСОБИСТИЙ ФОНД Т.Ф. БУГАЙКО У ПЕДАГОГІЧНОМУ МУЗЕЇ
НАПН УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЇЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СПАДЩИНИ**

Міхно О.П.

У статті висвітлено науково-дослідну та культурно-освітню діяльність Педагогічного музею України зі збереження та вивчення спадщини Тетяни Федорівни Бугайко на основі матеріалів її особистого фонду.

Ключові слова: музей, біографія, Тетяна Бугайко, методика викладання української літератури

Сучасний музей – це особлива комунікативна система, яка є частиною культурного простору країни. Тривалий культурно-історичний розвиток зумовив значне розширення соціальних функцій музею, що уможливило його перетворення на «поліфункціональний соціокультурний центр, який зайняв своє місце в системі закладів науки, культури, освіти і виховання» [1; 4].

Діяльність Педагогічного музею Національної академії педагогічних наук України спрямована насамперед на популяризацію педагогічної культури: піднесення славних традицій і досягнень педагогічної теорії і практики, зосередження передового педагогічного досвіду й передачу його від покоління до покоління. Музей допомагає створити позитивний образ педагога в суспільстві, підвищити престиж педагогічної професії. За Статутом він є культурно-освітнім та науково-дослідним закладом, призначеним для «вивчення, зберігання та використання освітньо-педагогічних пам'яток України, прилучення громадян до надбань національної і світової освітньо-педагогічної спадщини». Музей комплектується пам'ятками з історії освіти та педагогічної думки з усіх регіонів України. Його фонди поповнюються матеріалами сучасного інноваційного педагогічного досвіду завдяки систематичній виставковій діяльності. Музей має також велику колекцію періодичних педагогічних видань другої половини ХІХ – початку ХХ століття (часописи «Учитель», «Журнал Министерства народного Просвещения», «Русская школа», «Світло», «Вільна Українська школа» та ін.). Серед музейного зібрання особливо слід виділити персональні комплекси матеріалів (особисті фонди) та першовидання творів відомих українських педагогів: Тимофія Лубенця, Бориса Грінченка, Якова Чепіги, Софії Русової, Івана Соколянського, Олександра Астряба, Тетяни Бугайко та ін. Введення до наукового обігу таких матеріалів значно розширює джерельну базу вивчення історії педагогіки, дає змогу не лише детально проілюструвати зародження того чи іншого явища, але й зрозуміти спосіб мислення учасників педагогічного процесу, їхнє ставлення до досліджуваних проблем.

Мета статті – висвітлити науково-дослідну та культурно-освітню діяльність Педагогічного музею України зі збереження та вивчення спадщини Т.Ф. Бугайко на основі матеріалів її особистого фонду.

Ім'я Тетяни Федорівни Бугайко – вченого, педагога, фахівця з методики викладання української літератури – гідно входить до плеяди таких відомих

імен, як Ф.Ф. Бугайко, О.Р. Мазуркевич, Є.А. Пасічник, Б.І. Степанишин, В.Я. Неділько та ін. Особистий фонд Т.Ф. Бугайко, що зберігається в Педагогічному музеї України з 1979 року, протягом тривалого часу вивчався та опрацьовувався співробітниками музею. Фонд містить понад двісті одиниць зберігання: документи, матеріали педагогічної, наукової та громадської діяльності, фотографії, листування, численні книги з дарчими підписами, рукописи (чернетки книг і статей, листи, конспекти, тексти доповідей і виступів тощо). Майже всі рукописи чудово збереглися, що підкреслює такі риси Т.Ф.Бугайко, як акуратність і точність. Архівіст і дослідник не можуть також не оцінити цього в роботі зі старими і рідкісними документами, збереженими нею, а також чернетками її праць і листів.

За спогадами людей, які особисто знали Тетяну Федорівну, вона була людиною надзвичайно енергійною, допитливою, діяльною, чуйною. Про це ж свідчать документи...

Перед нами проходить все її життя: в автобіографії Т.Ф. Бугайко пише, що «народилася у 1898 р. у Єревані Вірменської РСР. Мати була швачкою, незаміжньою. У 1898 р. переїхала в м. Ромни» [5]. Про свої дитячі роки Тетяна Федорівна згадує: «Пам'ятаю, як моя мати, одинока швачка, сиділа ночами над шитвом, щоб прогудуватися й купити мені книжки. Я пригадую й те, як я, семирічна дитина, пришивала кнопки й гудзики до чужих кофточок або порола оборочки й складочки, якими вона, моя мама, не догодила вередливим замовницям». У 1907 році Т.Ф. Бугайко вступає до Роменської жіночої гімназії: «Дев'яти років я вступила до жіночої гімназії, підготувавшись до екзаменів самотужки. У дванадцять років я одержала перші 5 карбованців за двомісячні заняття з меншою ученицею. З того часу починаються мої самостійні репетиторські заробітки. Закінчила я гімназію з золотою медаллю» [5]. У 1915 р. вступила на історико-філософський факультет Московських вищих жіночих курсів, однак здобути вищу освіту тоді не вдалося: у 1917 р. через брак коштів Т.Ф. Бугайко повертається додому і влаштовується вчителькою підготовчого класу Роменського реального училища, яке згодом було перетворено на трудову, а потім – середню школу. У цьому навчальному закладі Тетяна Федорівна працювала до вересня 1933 р. З вересня 1928 р. до серпня 1931 р. навчалася у Полтавському інституті соціального виховання. Про подальшу освіту Т.Ф. Бугайко свідчать такі документи: звітна книжка студента Харківського педагогічного інституту професійної освіти (1933) [6] та диплом про закінчення Ніжинського державного педагогічного інституту, виданий 4 серпня 1936 р., згідно з яким їй «присвоєно кваліфікацію викладача літературно-мовних дисциплін у повних середніх школах та дорівнених до них учбових закладах» [7]. З вересня 1933 до вересня 1936 р. Тетяна Федорівна працювала вчителем української мови і літератури середньої школи №3 м. Щорс Чернігівської області.

У музеї зберігається надзвичайно цікавий документ 1944 р. під назвою «Спогади про нашу роботу». Цей машинопис, підписаний Т.Ф. Бугайко і Ф.Ф. Бугайком, висвітлює перші кроки Тетяни Федорівни в науці та творчу співпрацю подружжя Бугайків: «У грудні 1936 року заввідділом методики

літератури П.К. Волинський запросив нас працювати в інститут педагогіки. Ми погодилися. Нам дали ставку наукового робітника на двох. З того часу й почали ми працювати у чотирі руки... Як це ви працюєте у чотирі руки? Такі питання ставили нам. Дуже зручно: матеріали збираємо по школах. Спільно опрацьовуємо. План статті чи книги складаємо разом, обговорюємо, доповнюємо. Починаємо колективно писати: один розділ пише один автор і передає другому на доповнення, обробку й ув'язку з своїм розділом і навпаки. Тут же обговорення, сперечання, доведення фактами. Написану роботу перечитують кожен про себе, вносять правки і доповнення, а потім колективно уточнюємо. Якщо в якомусь факті чи методичному прийомі не дійшли згоди, перевіряємо на практиці в школі й потім уточнюємо, вносимо відповідні виправлення. Так народжується стаття чи книга» [5]. Перша спільна наукова праця, написана Т.Ф. Бугайко і Ф.Ф. Бугайком у 1937 р., має назву «Мольєр в середній школі» (опублікована у №1 журналу «Комуністична освіта» за 1938 р.). З 1939 р. Тетяна Федорівна працює викладачем у Київському державному педагогічному інституті ім. О.М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова). Слід зазначити, що вже будучи досвідченим науковцем, Тетяна Федорівна продовжувала працювати за сумісництвом у середній школі. Так, у 1936-1947 рр. вона викладала українську мову і літературу в 2-й залізничній школі Південно-Західної залізниці (нині київська гімназія №59 ім. О.М. Бойченка). У 1940 р. їй присвоєно звання Заслуженого учителя школи УРСР. У роки Великої Вітчизняної війни Тетяна Федорівна працює вчителем у радянському тилу: в особистому листку по обліку кадрів зазначено, що з 15 серпня 1941 р. до 1 вересня 1942 р. вона працювала вчителем російської мови в середній школі №5 ст. Котельниково Сталінградської області РСФСР, а потім, до 20 лютого 1944 р. викладала у середній школі №28 м. Алма-Ата Казахської РСР [5]. Лише один штрих воєнного часу: довідка із середньої школи №5 ст. Котельниково №193 від 22.03.1942, «видана Бугайко Т.Ф. у тому, що вона отримувала зарплату по 540 карбованців на місяць як вчитель російської мови. Була призначена завучем. Зарплати за виконання обов'язків завуча не отримала» [5]. Під час війни Т.Ф. Бугайко продовжує займатися науковими дослідженнями з методики викладання літератури: в музеї зберігається машинопис з рукописними вкладками «Воспитание советского патриотизма на уроках литературного чтения. Из опыта двухлетней работы в русской средней школе» (1943). Після визволення столиці України, у березні 1944 р. за викликом міністерства освіти УРСР Т.Ф. Бугайко прибула до Києва, де продовжила працювати в Українському науково-дослідному інституті педагогіки (з 01.06.1944) та викладачем кафедри методики мови і літератури Київського державного педагогічного інституту (з 01.10.1944). Далі – документи, що свідчать про здобуття наукових ступенів та присвоєння вчених звань: диплом кандидата наук (1946), атестат доцента (1947), наказ по Київському педінституту про відрядження до докторантури інституту методів навчання Академії педагогічних наук РСФСР, виписка із протоколу №2 засідання Вченої Ради Науково-дослідного інституту методів навчання АПН РСФСР від 25 лютого

1955 року, в якій зазначено, що Бугайко Т.Ф. захистила докторську дисертацію на тему «Методика викладання української літератури в середній школі УРСР», диплом доктора наук (1957), атестат професора (1958) – і так далі, по всіх етапах довгого трудового і наукового шляху. Або, краще сказати, кожен поворот у житті Т.Ф. Бугайко зафіксований тим чи іншим документом: посвідчення учасника Республіканської наради активу ВНЗ (1962), Постанова колегії Міністерства освіти УРСР від 13.04.1962 про затвердження редколегії журналу «Література в школі» (до речі, Тетяна Федорівна – один із організаторів цього журналу і перший його головний редактор (1951-1954), членські квитки Всесоюзного товариства «Знання» (1950) Педагогічного товариства УРСР (1963). Один із останніх документів – наказ № 711 від 5 червня 1970 року по Київському державному педагогічному інституту ім. О.М. Горького про звільнення в зв'язку з переходом на пенсію. В наказі зазначено, що Т.Ф. Бугайко «підготувала 17 кандидатів наук й сприяла підготовці 5 докторів наук, є автором підручників для 7 і 10 класів середньої школи з української літератури і посібників для вищої школи з методики викладання літератури, написала до 200 наукових праць» [5].

Наукові заслуги Т.Ф. Бугайко були оцінені: її нагороджено орденом Леніна, медалями ім. А.С. Макаренка, за доблесну і самовіддану працю в період Великої Вітчизняної війни, численними грамотами і подяками, які зберігаються в музеї.

Своєю педагогічною діяльністю і науковими працями Т.Ф. Бугайко підготувала і виростила тисячі вчителів і сотні науковців, які завжди пам'ятали про свого наставника: в особистому фонді – 67 вітальних телеграм від наукових та викладацьких колективів та приватних осіб на честь 60-річчя вченого (1958).

У фондах музею – книги Т.Ф. Бугайко і Ф.Ф. Бугайко «Українська література в середній школі. Курс методики» (1962, друге видання), «Майстерність учителя-словесника» (1963), «Бесіди з молодими словесниками про уроки літератури в 5 і 6 класах» (1967) та ін. На кожній книзі підпис: «Республіканському педагогічному музею УРСР від авторів».

Також у фондах музею зберігаються особисті речі Т.Ф. Бугайко: друкарська машинка, настільний годинник з авторучкою, сумка-книжечка, окуляри, рукавички, парасолька та ін. Наукові співробітники і сьогодні користуються книжковими шафами подружжя Бугайків, які стоять в адміністративному приміщенні музею, а у виставковій залі кожен охочий запросто може посидіти за їхнім 4-тумбовим робочим столом.

Тетяни Федорівни не стало 25 жовтня 1972 року. На зворотному боці обеліску на її могилі на 28 ділянці Байкового кладовища у Києві викарбовано слова академіка О.І. Білецького: «Книгу їхню будуть читати і повинні прочитати і ті, хто не працює в середній школі і навіть не цікавиться нею» [2; 516], які він написав про одну з основних праць подружжя Бугайків – «Українська література в середній школі. Курс методики» (1955).

На основі постійної науково-дослідної діяльності з опрацювання та упорядкування особистого фонду Т.Ф. Бугайко наукові співробітники музею систематично здійснюють просвітницьку роботу, популяризуючи спадщину

видатного педагога. Так, у червні 1993 р. у Педагогічному музеї України було підготовлено і відкрито виставку «95 років з дня народження Т.Ф. Бугайко», яка мала мету «ознайомити відвідувачів з її творчим шляхом, показати наукові праці, зацікавити ними студентів, науковців, викликати творчий інтерес до проблеми літературознавства» [5]. Це була чи не перша спроба на оригінальних візуальних матеріалах обсяжно й докладно означити життєвий і творчий шлях засновника методики викладання української літератури. На виставці було представлено 45 оригінальних експонатів. У травні 1998 р. у Педагогічному музеї України відбулися урочистості з нагоди 100-річного ювілею Т.Ф. Бугайко: відкрито виставку та проведено засідання круглого столу «Т.Ф. Бугайко – видатний педагог, вчений-словесник, заслужений учитель УРСР, доктор педагогічних наук», на якому були присутні колишні учні Т.Ф. Бугайко, випускники 1941 та 1948 рр. 2-ї залізничної школи м. Києва, виступили І.Я. Шиманська – донька Т.Ф. і Ф.Ф. Бугайків, Сирота Н.П. – колишня учениця Т.Ф. Бугайко (1941 року випуску), Є.А. Пасічник – колишній аспірант. Протягом літа 2008 р. в музеї працювала виставка «Література – підручник життя», присвячена 110-річчю від дня народження Т.Ф. Бугайко, на якій експонувалося 75 матеріалів з персонального комплексу педагога. Осердям експозиції стали рукописи і машинописи методичних праць Т.Ф. і Ф.Ф. Бугайків та видання цих робіт з дарчими підписами авторів.

Педагогічний музей України підтримує зв'язки з навчальними закладами, у яких працювала Т.Ф. Бугайко: Роменською спеціалізованою школою I-III ступенів № 2 ім. акад. А.Ф. Йоффе (колишня трудова школа), Київською гімназією № 59 ім. О.М. Бойченка (колишня 2-а залізнична школа), Національним педагогічним університетом ім. М.П. Драгоманова. У 1976 р. на приміщенні школи м. Ромни відкрито меморіальну дошку, в музеї історії школи є матеріали про Т.Ф. Бугайко. На будівлі гімназії № 59 ім. О.М. Бойченка меморіальну дошку відкрито у 1998 р. (з нагоди 100-річного ювілею), у музеї історії школи-гімназії, який діє з 1968 р., Тетяні Федорівні присвячено окремий стенд експозиції. Поруч – у вітрині – її портрет, наукові праці, особисті речі. На нашу думку, це один з кращих шкільних музеїв Києва як за змістом, так і за художнім оформленням. Завдяки дизайнерському хисту і мистецькому таланту його творців увесь зібраний матеріал з історії школи перетворився на захоплюючу музейну експозицію.

Бережуть пам'ять про видатного педагога і на кафедрі методики викладання української мови та літератури Інституту української філології НПУ ім. М.П. Драгоманова: викладач кафедри В.П. Стеценко у 1991 р. захистив кандидатську дисертацію «Методична спадщина Т.Ф. Бугайко» (науковий керівник Є.А. Пасічник), а у 2005 р. видав книгу «Тетяна Федорівна Бугайко – фундатор методики викладання української літератури».

Справжнім пам'ятником Т.Ф. Бугайко є її особистий фонд, що зберігається в Педагогічному музеї України. Ці унікальні документи містять не лише цінні відомості про творчу лабораторію вченого, але й дають уявлення про стан та розвиток методики викладання української літератури в середині – другій половині XX століття.

Яскраве життя, сповнене натхненної творчої праці, прожила Тетяна Федорівна, поєднуючи в собі вчителя-майстра, вченого-методиста, невтомного популяризатора науки про літературу і самої літератури, авторитетного вихователя вчителів-філологів. Науково-дослідна та культурно-освітня діяльність Педагогічного музею України зі збереження та популяризації спадщини Т.Ф. Бугайко сприяє актуалізації досвіду засновника методики викладання української літератури, адже її праці – невичерпне джерело педагогічних ідей, творчих пошуків для сучасного науковця та вчителя-словесника.

Література:

1. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру : автореф. дис... к. пед. н. : спец. 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно просвітньої діяльності» / Белофастова Таїсія Юріївна. – К., 2003. – 20 с.
2. Білецький О.І. Письменник і епоха: Збірник статей, досліджень, рецензій з питань української літератури / О.І. Білецький – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 538 с.
3. Проценко І.М. З любов'ю до людей (До 80-річчя з дня народження Т.Ф. Бугайко) / І.М. Проценко // Українська мова і література в школі. – 1978. – № 6. – С. 84-87.
4. Савенко В.С. Т.Ф. Бугайко / В.С. Савенко // Література в школі. – 1958. – № 3. – С.89-90.
5. Фонди Педагогічного музею України. – Інв. № Д-96.
6. Фонди Педагогічного музею України. – Інв. № 1302/ДІ-147.
7. Фонди Педагогічного музею України. – Інв. № 1304/ДІ-146.

The personal fund of T.F. Bugayko in the Pedagogical museum NAPS of Ukraine as a source of research her scientific and methodical heritage

Mikhno O. P.

The article highlights the research, cultural and educational activity of the Pedagogical museum NAPS of Ukraine, namely the preservation and promotion of Tetiana Fedorivna Bugayko scientific heritage on the basis of her personal fund.

Key words: museum, biography, Tetyana Bugayko, methodology of teaching Ukrainian literature